

EXECUTIVE SUMMARY

Can productivity save the economy?

The enduring slowdown in economic growth in the aftermath of the financial crisis is not just a cyclical phenomenon but rather points out to a structural problem. In the Eurozone this is mainly characterized by the continuous slowdown in productivity growth, a trend that not even the German economy could avoid despite its better economic track record.

In Belgium, the trend even has become negative and prospects look rather faint. Despite relatively strong R&D and innovation efforts, we are about to miss a great deal of the digital revolution which may be expected to catch up soon again when more and more breakthrough innovations will become marketable.

Moreover, our competitiveness suffers from a long list of structural shortcomings that interfere with the sluggish productivity growth. If we want to enhance our economic growth potential, we have to change tack fast.

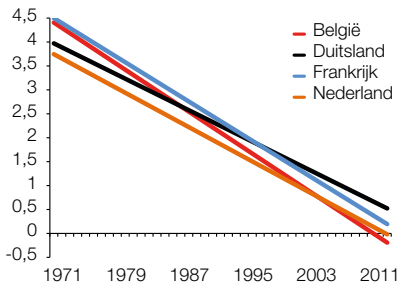
Kan productiviteit onze economie redden?

Zes jaar na het uitbreken van de grootste financiële crisis in onze moderne geschiedenis moeten we vaststellen dat we nog steeds in de gevarezone vertoeven. Steeds meer tekenen wijzen op een langdurige stagnatie naar Japans voorbeeld. Het groeipotentieel van Westerse economieën is dan ook duchtig aangetast en een snel herstel lijkt niet voor morgen. Het is zorgwekkend dat onze productiviteitsgroei volledig tot stilstand is gekomen. Dit is evenwel geen recent fenomeen. In feite heeft de crisis de reeds lang ingezette dalende trend alleen maar versneld. Het begrip systeemcrisis is dan ook op zijn plaats. De beste en wellicht enige manier om daaraan te ontsnappen, is het aanboren van nieuwe productiviteitsbronnen. Dat vraagt niet alleen om meer R&D en innovatie maar vooral ook om omgevingsfactoren die de verspreiding van kennis en productiviteitswinsten stimuleren in plaats van ze te belemmeren.

1. Een productiviteitscrisis

Om een totale ineenstorting van ons economisch systeem ten gevolge van de financiële crisis te vermijden, hebben bewindslui van over de hele wereld de voorbije jaren grootse inspanningen gedaan. Overheden ondersteunden de vraag en leenden geld om in het kapitaal van banken te stappen of stonden borg voor hun verplichtingen. Centrale banken injecteerden geld in het monetair systeem. Hiermee heeft men een herhaling van de jaren 30 kunnen vermijden. Minder positief is evenwel dat men op een aantal vlakken is blijven stilstaan. Net zoals Japan 25 jaar geleden, heeft men ook in Europa te lang gewacht met het aanpakken van de structurele tekortkomingen. De inspanningen op het niveau van de eurozone zijn wat dat betreft niet onverdeeld negatief, maar te veel landen nemen maatregelen met mondjesmaat.

Nochtans resten er ons nog maar weinig pistes om het groeipotentieel van de eurozone definitief uit het slop te trekken. Dat is nodig want de groeiverwachtingen werden de voorbije jaren systematisch neerwaarts bijgesteld. Dat het hier veel meer is dan een

Figuur 1:
Trendmatige productiviteitsgroei

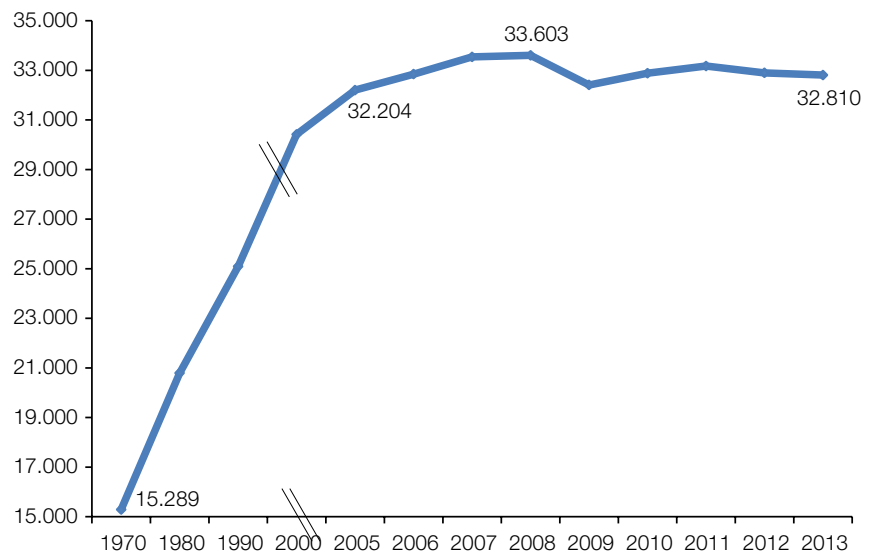
Bron: OESO (eigen berekeningen)

conjunctureel probleem bewijst Duitsland dat haar potentieel eveneens zag afbrokkelen. In zekere zin doet dit vermoeden dat onze economie een verzadigingspunt heeft bereikt.

De aankomende vergrijzing maakt dat we dat punt nog vlugger zullen bereiken. Immers, economische groei is een functie van het aantal werkenden alsook de efficiëntie waarmee deze werkkrachten worden ingeschakeld. Wanneer meer mensen werken, dan groeit de economie. Wanneer deze werknemers ook nog eens efficiënter te werk gaan, dan zien we kans om het nationaal product per capita te laten stijgen. Een stijging van de gemiddelde arbeidsproductiviteit maakt dat er niet alleen meer wordt geproduceerd, maar ook meer door en voor iedereen. Eigenlijk is dat laatste het enige wat er echt toe doet. We worden maar pas rijker als de welvaart per capita toeneemt. De stijging van onze welvaart per capita tijdens de voorbije decennia is dan ook volledig toe te schrijven aan enorme productiviteitswinsten. Sinds 1970 werd een Belgische werknemer per uur gemeten meer dan twee keer zo productief. Het nationaal product per capita steeg navenant.

Helaas zijn Westerse economieën vandaag op een punt gekomen waar die productiviteitswinsten volledig dreigen weg te vallen. De huidige crisis heeft dat fenomeen weliswaar versneld maar de trendmatige daling tekent zich reeds veel langer af. Figuur 1 illustreert dit voor België en de ons omringende landen. Waar begin jaren zeventig een productiviteitsgroei van 4% op jaarbasis geen uitzondering was, is de trendmatige groei vandaag in ons land negatief geworden. Ook Duitsland ontsnapt niet aan het fenomeen van een stagnerende productiviteitsgroei, zij het met enige vertraging.

Figuur 2 geeft weer wat de gevolgen zijn voor de aangroei van onze welvaart per capita. Sinds 1970 groeide het bbp per Belg van 15.000 dollar tot een piek van 33.603 dollar in 2008 (in vaste prijzen van 2005 gemeten). De crisis bracht de groei van deze grootte tot stilstand maar de stagnatie werd reeds veel vroeger ingezet. De trendmatige daling van de arbeidsproductiviteit in figuur 1 suggereert overigens dat we moeten spreken van een structureel fenomeen. Het wordt steeds moeilijker om te groeien, zeker als we groei per capita in acht nemen.

Figuur 2:
Evolutie Belgisch bbp per capita
(in dollars van 2005)

Bron: OESO

2. Productiviteit: een dubieus begrip

2.1 Arbeidsproductiviteit

Dat de groei van onze arbeidsproductiviteit op haar grenzen stoot, is misschien niet eens zo verwonderlijk. Hoeveel meer productief kunnen werknemers nog worden na jarenlange proces- en efficiëntieverbeteringen? Figuur 1 suggereert dat ons land een pionier is geweest inzake procesinnovatie. Hoge loonkosten hebben productiviteitsverbeteringen reeds in een vroeg stadium noodzakelijk gemaakt. Andere landen zijn echter niet blijven stilstaan. Hoewel de productiviteitswinsten ook bij onze burens een trendmatige daling vertoonden, ging deze achteruitgang bij ons tegen een strakker tempo. Vanaf eind jaren tachtig lag de productiviteitsgroei in Frankrijk en Duitsland reeds hoger dan bij ons. Na de millenniumwissel staken ook de noorderburen ons voorbij.

De groei van de arbeidsproductiviteit zegt echter niet alles. De maatstaf vertoont namelijk twee gebreken. De eerste is dat ze geen rekening houdt met het arbeidsvolume in de economie. Tabel 1 geeft weer wat we hiermee bedoelen. Amerikanen zijn per uur het meest productief. Ze produceren \$57 aan nationale welvaart per gewerkt uur (1ste kolom). Ze werken bovendien meer uren per jaar dan de gemiddelde Belg of Nederlander (2de kolom). Daardoor hebben ze ook een zeer hoog BBP per werknemer op jaarbasis (\$101.895 in de 3de kolom). Maar ook België scoort volgens die maatstaf zeer goed en komt in dit beperkt ranglijstje van de tabel op een tweede plaats te staan met \$79.834 geproduceerde welvaart per werknemer op jaarbasis. Minpunt is dat er bij ons relatief weinig mensen aan de slag zijn. Slechts 61,8% van onze bevolking op actieve leeftijd is effectief aan de slag (4de kolom). Daarmee scoren we ver beneden Europese gemiddeldes en doen we het een pak minder goed dan onze burens. Anders gezegd, er zijn bij ons heel wat mensen op actieve leeftijd die niet werken of geen werk zoeken. Als we het BBP uitsmeren over het geheel van de potentieel werkzame bevolking, dan krijgen we voor België een minder fraai beeld (5de kolom). Duitsland en Nederland steken ons dan voorbij. Met andere woorden, een hoge productiviteit per uur of per werknemer zegt niet alles. Zeker niet indien die productiviteit werd bereikt door steeds meer mensen uit het arbeidsproces te stoten. Want dat is ongetwijfeld een element dat heeft meegespeeld in het zo vaak geprezen productiviteitswonder van onze Belgische economie.

	BBP per gewerkt uur	Jaarlijks aantal uren	BBP per werknemer per jaar	Tewerk- stellings- graad	BBP per potentieel actieve
VS	57,0	1.788	101.895	67,4	67.451
Nederland	50,9	1.383	70.328	74,9	58.707
België	50,8	1.572	79.834	61,8	51.389
Duitsland	49,2	1.393	68.528	73,1	54.104
Frankrijk	49,1	1.489	73.174	64,0	50.192

Tabel 1:

Productiviteit in een breder perspectief

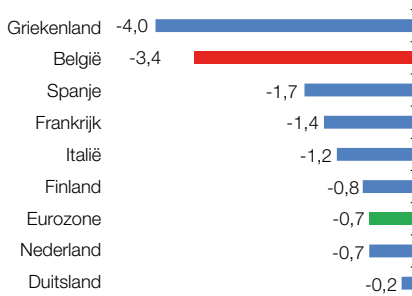
Bron: VKW Metena (berekeningen op basis van OESO-data)

2.2 Totale Factor Productiviteit (TFP)

Een tweede probleem met productiviteit is een gevolg van de meetmethode. Arbeidsproductiviteit is feitelijk een residu. Als we meer mensen aan het werk zetten, dan produceren we meer. Alles wat we daarbovenop produceren schrijven we toe aan de toename van de arbeidsproductiviteit. Maar arbeid is niet de enige productiefactor. Er zijn ook het kapitaal (machines, gebouwen, materieel, etc.), de technologie (ICT, internet, innovatie, etc.), energiebronnen, land,... Wanneer arbeid kan werken met betere machines, dan zouden we een deel van de productiviteitswinst evengoed aan de kapitaalfactor kunnen toeschrijven. Hetzelfde gaat op voor andere bronnen van groei of efficiëntie.

Groeiboekhouding maakt het mogelijk om productiviteitsgroei te ontrafelen in deelcomponenten. In de periode 2003-2007 groeide het potentieel van de Belgische economie gemiddeld met 3,4% per jaar. Dat percentage kan als volgt worden ontrafeld: 0,5 pp (procentpunt) ten gevolge van meer arbeidsvolume; 0,2 pp ten gevolge van een betere arbeidskwaliteit (vaardigheden, scholing, leeftijd, etc.); 0,7 pp vanwege een hogere kapitaalintensiteit (machines, materiaal, etc.); ICT nam 0,4 pp voor haar rekening (bijdrage van computers, software en databases). Het residu dat uiteindelijk overblijft bedraagt 1,5 pp en is de 'Totale Factor Productiviteit' (TFP). TFP meet aldus de gecombineerde efficiëntie van alle productiefactoren samen. Het is dat gedeelte van de productiviteitswinst dat overblijft nadat de bijdragen van alle andere factoren werden uitgesloten.

Uit figuur 3 blijkt dat onze TFP sinds het uitbreken van de crisis negatief is geworden. De positieve bijdrage tot het potentieel vanwege arbeidsvolume en kapitaalverdieping werd daardoor volledig onderuitgehaald. Dat geldt echter niet alleen voor ons land. Behoudens enkele Oost-Europese landen bleef TFP in geen enkele EU-lidstaat positief. Maar op uitzondering van Griekenland, was de achteruitgang van de TFP nergens zo groot als bij ons. Niet toevallig blijkt uit ander onderzoek van de OESO dat België en Griekenland de landen zijn waar het grootste potentieel voor nieuwe groei aanwezig is. Dat vergt echter een aantal ingrepen waarop we later terugkomen.

Figuur 3:
Negatief TFP

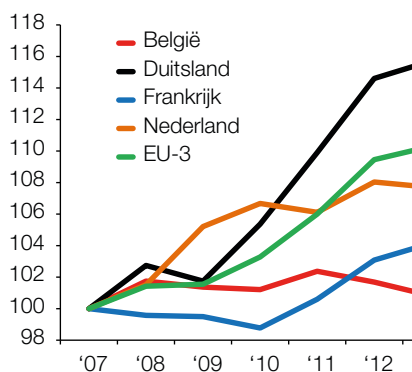
Bron: The Conference Board, Total Economy Database

3. Digitale concurrentiekracht

3.1 Tanend marktaandeel

Het is wellicht geen toeval dat het Belgische groeipotentieel op basis van TFP harde klappen heeft gekregen. Figuur 4 laat zien hoe het Belgische concurrentievermogen zich na de crisis niet wist te herstellen. Het betreft hier de evolutie van de exportmarktaandelen van rijke landen ten opzichte van elkaar. Waar onze buurlanden hun marktaandelen wisten te herstellen, bleef ons land ter plaatse trappelen. Samen met een achteruitgang van onze handelsbalans wijst dit op een structureel onvermogen om te concurreren.

Er zijn de voorbije jaren tal van studies geweest die hebben gewezen op de structurele zwaktes van het Belgische concurrentievermogen. Terugkerende elementen zijn de hoge loon- en energiekosten. Daarnaast gaan we gebukt onder de regelzucht van een veel te groot en complex administratief apparaat. Enkele studies van de Nationale Bank en het Planbureau legden echter bijkomende mankementen bloot. De Belgische export is minder gefocust op snel groeiende opkomende markten dan bijvoorbeeld de

Figuur 4:
Evolutie relatieve exportmarktaandelen

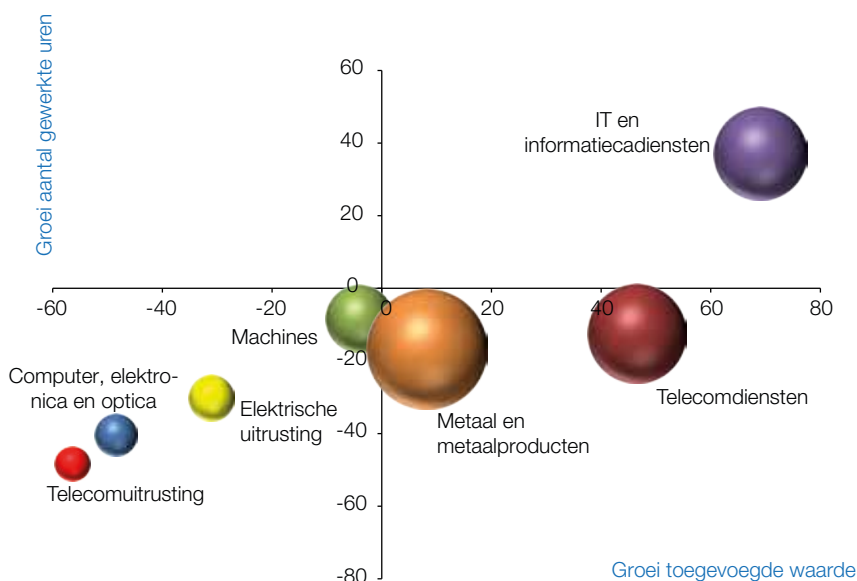
Bron: VKW Metena (cijfers OESO)

export van Duitsland. Maar ook binnen Europa delen we in de klappen. Onze industrie heeft zich blijkbaar gespecialiseerd in bedrijfstakken die ook op Europees niveau een zwak groeipatroon vertonen.

3.2 België mist digitale revolutie

Een opvallend gegeven is dat een groot deel van de technologische ICT-revolutie aan onze neus is voorbijgegaan. Ondanks de aanwezigheid van heel wat beloftevolle jonge alsook gevestigde bedrijven — waarvan sommige internationale parels zijn — kende ons land een grote de-industrialisering in sectoren die als hoogtechnologisch worden aangeschreven. Figuur 5 vergelijkt de evolutie van de toegevoegde waarde (in volume) met het aantal gewerkte uren voor een aantal sectoren in de periode 2000-2011. De omvang van de bollen is evenredig met de toegevoegde waarde in 2011. We selecteerden een aantal sectoren met een sterke inslag van technologie of ICT. De deelsector 'Computer, elektronica en optica' verloor sinds 2000 meer dan de helft van haar toegevoegde waarde. Een daling van het arbeidsvolume in gewerkte uren kon niet uitblijven. Daartegenover staat nochtans een enorme expansie van de sector 'IT en informaticadiensten'. Zoals het verschil in de omvang van de bollen laat vermoeden, was ons land met andere woorden niet in staat om de sterke vraag naar ICT-diensten te koppelen aan een eigen productie van ICT-uitrusting. Een gelijkaardig beeld krijgen we voor de telecomsector. De eigen productie van uitrusting verschrompelde, wat in contrast staat met de expansie van telecomdiensten waarvan de toegevoegde waarde steeg met meer dan 40%. Een andere hoogtechnologische sector die evenmin kon standhouden, betreft 'Elektrische uitrusting'. De sector 'Machines' moest minder terrein prijsgeven, maar kon niet aanknopen bij een stijgende wereldvraag vanaf de millenniumwissel. De prestaties van deze sectoren staan in contrast met bijvoorbeeld die van de metaalsector. 'Metaal en metaalproducten' kende een lichte stijging van de toegevoegde waarde in combinatie met een daling van het arbeidsvolume. Dat wijst op een behoorlijke productiviteitsverbetering die tekenend is voor de verwerkende nijverheid.

Onze afwezigheid op het vlak van ICT en technologische hardware is minder onschuldig dan ze misschien op het eerste zicht lijkt. De bijdrage van ICT tot de producti-

Figuur 5: België mist ICT-trein (2000-2011)

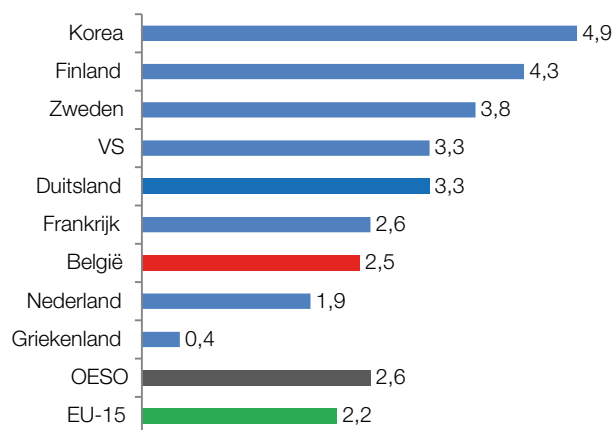
Bron: VKW Metena (OESO-data)

viteitsgroei mag recentelijk dan wel zijn stilgevallen, het toekomstig potentieel blijft aanzienlijk. De digitalisering vaart ook door de Europese economie met de snelheid van een trein. De productiviteitswinsten worden steeds minder door de productie van ICT zelf gerealiseerd en dus steeds meer door ICT-investeringen in bedrijven die zelf geen ICT produceren. Toekomstige efficiëntiewinsten moeten vooral worden gezocht in sectoren die gebruik kunnen maken van digitale platformen en die hun business-modellen in die richting bijsturen. Uit tal van strategische toekomstverkenningen die VKW bij verschillende bedrijven het afgelopen jaar mocht inleiden, is inderdaad gebleken dat de 'disruptieve' krachten van digitalisering nog te vaak worden onderschat. Vooral waar organisaties hun platformen op elkaar kunnen aansluiten – niet in het minst rechtstreeks met de klanten – liggen grote schaalvoordelen in het verschiet. De gevolgen voor de 'bottom line' maar ook voor de productiviteit van organisaties zijn niet te overzien.

4. Innovatiescorebord: een verdeeld resultaat

We wezen reeds eerder op het feit dat ons land beschikt over tal van bedrijven en instellingen die zich kunnen meten met de wereldtop. Op basis van een oppervlakkige analyse van het beschikbaar statistisch materiaal zou men tevens kunnen vermoeden dat België het goed doet inzake R&D en innovatie. Figuur 6 geeft weer hoeveel procent van de toegevoegde waarde de private sector besteedt aan R&D. Hoewel België niet tot de allerbeste behoort, situeren we ons met 2,5% netjes tussen het gemiddelde van de OESO en de EU-15. Ook andere indicatoren wijzen op een behoorlijk resultaat. Bijna 2/3de van onze bedrijven zijn op een of andere manier bezig met innovatie. Daarmee doen we binnen de EU het iets minder goed dan Duitsland en Zwitserland, die deze ranglijst aanvoeren. We behoren ook tot de beste op het vlak van internationale co-patentering en wetenschappelijke publicaties in tijdschriften. Tot slot zitten aan de top wat 'venture capital' betreft.

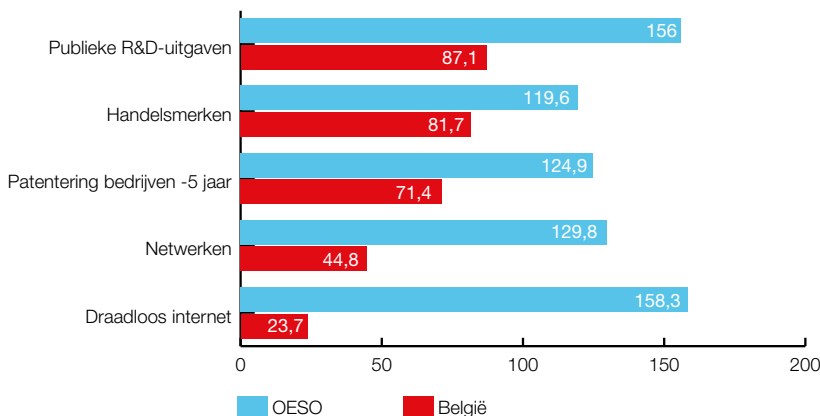
Toch doet een nadere blik op de cijfers vermoeden dat we op veel punten zijn blijven stilstaan. Figuur 7 geeft onze vijf slechtste scores op het innovatiebord van de Europese Commissie. De maximumscore bedraagt 200, het gemiddelde voor de OESO is 100. België bengelt onderaan voor draadloos internet (23,7). Ook inzake informaticanetwerken doen we het niet goed (44,8). Hoewel overheden reeds meer dan een decennium beloven om de publieke uitgaven voor R&D op te trekken, blijven we op achtervolgen aangewezen. Tekenend is wellicht ook dat het aantal bedrijven dat minder

Figuur 6:
R&D door industriële bedrijven als percentage toegevoegde waarde

Bron: OESO

Figuur 7: Innovatiescorebord België: onze 5 slechtste scores

Bron: OESO

dan vijf jaar oud is, weinig patenten aanvraagt. Dat is de keerzijde van het feit dat veel innovatie-inspanningen geconcentreerd zitten bij grote, gevestigde bedrijven. Tabel 2 geeft het aandeel R&D-inspanningen door bedrijven onder buitenlandse controle in een aantal (innovatieve) sectoren. De aandelen voor de industrie belopen ruim meer dan de helft. Zelfs in de dienstensectoren komt de helft van de inspanningen door buitenlands gecontroleerde bedrijven.

5. Een agenda voor innovatie

We hebben in deze nota vastgesteld dat het geloof in onze sterke productiviteit berust op enkele misverstanden. We investeerden de voorbije decennia relatief veel in procesvernieuwing. Dat stelde ons in staat om een scheefgetrokken kostenstructuur enigszins te camoufleren. Niettemin, onze tanende internationale concurrentiepositie liegt er niet om. Dat we de voorbije 15 jaar meer marktaandeel verloren dan onze buuren, wisten we al. Nieuw is echter dat we de herstelboot volledig dreigen te missen en dat we veel terrein hebben verloren in sectoren die belangrijk zijn voor de toekomstige productiviteitsontwikkelingen.

De achteruitgang van onze concurrentiekracht kunnen we bijgevolg niet loskoppelen van de structurele productiviteitsevolutie. In een hoge kostenomgeving verdween productvernieuwing uit het zicht. Een deel van onze productmix is niet aangepast aan de sterk groeiende vraag in opkomende economieën. De export is bijgevolg te veel gericht op traag groeiende markten. Maar zelfs binnen de EU kunnen we niet concurreren binnen een aantal cruciale hoogtechnologische en innovatieve sectoren. Daardoor dreigen we een belangrijk deel van de digitale revolutie te missen. De bijdrage van digitalisering tot de groei van de Totale Factor Productiviteit werd door de crisis afgeremd, maar we mogen verwachten dat dit slechts een tijdelijk fenomeen is. Er liggen vandaag te veel technologische omwentelingen in het verschiet opdat we hiermee geen rekening zouden houden.

Het beleid dient dan ook snel werk te maken van een structurele omwenteling gericht op het aanwakkeren van onze productiviteit. Inzake loonkosten is er met de door de regering genomen maatregelen alvast een perspectief op beterschap. Afhankelijk van de loonevolutie in Duitsland, zou in 2015 de handicap met onze buuren 1 à 2% kunnen worden afgebouwd. Op het vlak van energie moet de marktwerking worden hersteld zodat enkele dringende investeringen kunnen gebeuren.

Elektronica	88,4
Machines	62,1
Elektrische machines	61,1
Chemische producten	54,9
Diensten	50,1
Totaal	53,8

Tabel 2: Aandeel R&D-uitgaven door bedrijven onder buitenlandse controle (%)

Bron: OESO

De behoefte aan meer marktwerking gaat ook op voor tal van private sectoren. Structureel beleid op dit punt vergt dat de administratieve lasten en onzekerheden worden afgebouwd zodat potentiële toetreders gemakkelijker toegang krijgen tot de markt. Te veel sectoren blijven vandaag afgeschermd van concurrentie. Dat werkt niet alleen prijsverhogend maar fnuikt productiviteitsgroei, die resources kan vrijmaken die elders in de economie veel productiever kunnen worden aangewend. We denken hierbij ook aan het groot potentieel aan productiviteitsverbeteringen in tal van dienstensectoren, waaronder ook de distributie en detailhandel.

Om de boot van de digitalisering niet te missen moet er opnieuw geïnvesteerd worden in onze ICT-infrastructuur. Dat we achteroplopen inzake draadloze netwerken is een veeg teken. Digitalisering kan niet voorbij aan onderwijs en permanente vorming. Dat (hoog)technologische onderwijsrichtingen en beroepen niet in de smaak vallen van onze jongeren is meer dan een detail. Onrechtstreeks ondermijnt dit de productiviteitswinsten voor de komende decennia.

Dat er ook moet geïnvesteerd worden in de onderwijsinfrastructuur is een understatement. Maar dat geldt nog meer voor onze publieke infrastructuur in het algemeen. Steeds meer studies leggen een verband tussen TFP-groei en publieke investeringen in wegen, netwerken, onderwijs, R&D,... De tijd dat onze infrastructuur hoog stond aangeschreven ligt helaas al een tijdje achter ons.

Deze uitdagingen aangaan vergt een omslag in onze mentaliteit, op alle niveaus. Niet alleen in de bedrijven en bij hun medewerkers, ook in de ambtenarij en bij de politici van de verschillende regeringen die dit land rijk is. We zullen moeten komen tot een grotere efficiëntie van de overheidsinspanningen met een strakkere rol van marktregulator die ruimte laat voor meer concurrentie. Enkel op die manier zullen de enorme potentiële productiviteitswinsten tot bij ons komen en kunnen we vermijden dat we een derderangsspeler worden in een snel digitaliserende netwerkeconomie. België kan uiteraard niet alles op haar eentje, maar dat is geen reden om niet meteen werk van te maken van deze cruciale uitdagingen.

Referenties

BIATOUR, B., DUMONT, M., KEGELS C. (2011), The determinants of industry-level factor productivity in Belgium, Working Paper 07-2011, Brussel: Federaal Planbureau, april, 68 pp.

BOGAERT, H., KEGELS, C., (2012), Concurrentievermogen van België: uitdagingen en groeipistes, Planning Paper 112, Brussel: Federaal Planbureau, november, 69 pp.

MOHNEN, P., HALL, B.H., (2013), Innovation and productivity: an update, Istanbul: Eurasian Business Review, 3 (1), p. 47-65.

JANSSENS, G., (2013), Moet er nog groei zijn?, *Beleidsnota 64*, Wilrijk: VKW Denktank, mei.

VAN ARK, B., (2014), Total Factor Productivity: Lessons from the past and directions for the future, Working Paper Research, Brussel: National Bank of Belgium, No 271, October, 28 pp.

Auteur: Geert Janssens
Eindredactie: Isabelle Verlinden
Vormgeving: Lieve Swiggers

E-mail: geert.janssens@vkw.be
Twitter: @jrgeert
Website: www.vkw.be
V.U.: VKW Denktank